

І. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК: 330.35(477)

В. І. Кириленко, канд. екон. наук, доц.,
Т. В. Поснова, аспірант,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розкриваються напрями впливу соціальних чинників на економічне зростання та рівень забезпечення економічної безпеки в сучасних умовах.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: соціальна сфера, економічне зростання, економічна безпека.

Соціальна сфера є головною сферою, в якій вирішується завдання економічного забезпечення внутрішньополітичної безпеки. Саме недостатнє економічне забезпечення пристойного рівня життя населення у всіх країнах викликає соціальну конфліктність, порушення суспільного спокою у формі страйків, демонстрацій тощо, що можуть серйозно загрожувати внутрішньополітичній безпеці.

На сучасному етапі найгострішими проблемами забезпечення економічної безпеки є загальновизнані проблеми економічного зростання та рівня бідності населення. Саме ці проблеми були поставлені в Посланні Президента до Верховної ради України 2002 року [4]. Дійсно, лише на шляху прискорення темпів економічного зростання та подолання бідності населення може бути вирішений весь комплекс проблем розвитку української економіки як у найближчі роки, так і в довгостроковій перспективі.

Важливим є і те, що прискорення темпів економічного зростання та подолання бідності населення виступає неодмінною умовою забезпечення національної безпеки України, зниження рівня загроз її національним інтересам у сфері економіки. Тільки на основі істотного збільшення економічного потенціалу країни, що знаходить макроекономічний вимір в обсязі ВВП, Україна зможе у недалекому майбутньому зайняти місце серед дійсно сильних, економічно розвинених та впливових держав світу. І тільки значне

зниження рівня бідності, що вимірюється часткою населення з доходами нижче прожиткового мінімуму, може гарантувати країні незалежність від соціальних конфліктів та нестабільності у суспільстві, вочевидь, тісний зв'язок проблем економічного зростання та рівня бідності. При цьому найпоширенішим є розгляд залежності змін у рівні бідності та рівні життя населення в цілому від темпів економічного зростання та обсягу ВВП. Ця залежність безумовна, вона достатньо вивчена. Однак, у вітчизняній науці майже не досліджений зворотній зв'язок, а саме — залежність темпів економічного зростання від зміни індикаторів, що характеризують рівень життя населення. Між іншим, зарубіжна економічна наука, та й практика, істотно більше увагу приділяють саме цій зворотній залежності. Оцінка перспектив економічного зростання проводиться, значною мірою, спираючись на вивчення тенденцій у зміні індексів споживчої активності.

Відомо, що головними факторами забезпечення економічної безпеки є платоспроможний попит та інвестиції. Це визнається усіма економічними школами. Однак, деякими з них, зокрема тими, що орієнтуються на монетарні моделі розвитку, не враховується, що найважливішим джерелом формування споживчого попиту на внутрішньому ринку та інвестицій в основний капітал є грошові доходи населення та фонди, що утворюються від цих доходів.

Зменшення впливу зміни індикаторів, що характеризують рівень життя населення, на темпи економічного зростання має достатньо істотні практичні наслідки. При формування та реалізації економічної та, особливо, грошово-кредитної політики держави, при розробці та розгляді державного бюджету заходи щодо підвищення рівня життя населення ставляться в залежність від темпів економічного зростання, від обсягу ВВП. Таким чином, темпи економічного зростання, обсяг ВВП і обсяг фінансових ресурсів є сильними обмежувачами підвищення рівня життя населення. Проте, при цьому забувається, що стримування темпів підвищення рівня життя населення в свою чергу обмежує можливість економічного зростання. Можна з повною впевненістю стверджувати, що бідність паралізує економічне зростання.

Вплив індикаторів рівня життя населення на темпи економічного зростання проявляється в зростанні грошових доходів населення і відповідно, збільшенні платоспроможного попиту на внутрішньому ринку товарів та послуг. Своєю чергою, споживчий платоспроможний попит на внутрішньому ринку створює низку платоспроможного попиту у виробничому ланцюгу від кінцевих виробників споживчих товарів до виробників необхідної для їх-

нього виготовлення сировини. Це, в кінцевому рахунку, головна умова економічного зростання.

Грошові доходи є головним джерелом кінцевого споживання домашніх господарств. У 2004 р. частка грошових витрат у кінцевому споживанні домашніх господарств склала 788,8 грн проти 417,7 грн у 2000 р. [5]. Таким чином, зростання грошових доходів населення є визначальним фактором підвищення рівня життя населення та подолання рівня бідності. Одночасно зростання грошових доходів, створюючи платоспроможний попит, стимулює виробництво та економічне зростання.

Співвідношення в темпах зростання ВВП роздрібного товарообігу та грошових доходів населення за роки економічного реформування наведені в табл. 1. Ці темпи наведені на основі абсолютних даних у поточних цінах, оскільки саме в них виражається реальний платоспроможний попит.

Таблиця 1

**ТЕМПИ ЗРОСТАННЯ ВВП, РОЗДРІБНОГО ТОВАРООБІГУ
В ПОТОЧНИХ ЦІНАХ ТА ГРОШОВИХ ДОХОДАХ НАСЕЛЕННЯ
(у % до попереднього року)**

Роки	ВВП	Роздрібний товарообіг	Грошові доходи населення
1995	87,8	86,1	110,6
2000	105,9	108,1	99,1
2001	109,2	113,7	119,3
2002	105,2	115,0	118,2
2003	109,6	120,5	115,2
2004	112,1	121,9	123,8

Зростання грошових доходів населення є фактором економічного зростання не тільки шляхом платоспроможного попиту на внутрішньому ринку, але й шляхом формування заощаджень у різних формах, що трансформуються банківською системою в інвестиції. Адже на сучасному етапі саме істотне підвищення інвестиційної активності на базі інноваційного розвитку могло б прискорити економічне зростання. Однак, українська економіка, що потребує негайного оновлення основних фондів, модернізації виробництва з метою підвищення конкурентоспроможності, потерпає дійсний інвестиційний голод. У 2004 році, наприклад, темпи приросту інвестицій в основний капітал були лише на 10 % більше темпу приросту ВВП, тоді як темпи приросту інвестицій в основний капітал мають пере-

вищувати темпи приросту ВВП у кілька разів. Досвід розвинених зарубіжних країн показує, що визначна частина інвестицій забезпечується не великими компаніями, а населенням через вкладення (заощадження) у вигляді банківських вкладів, купівлі акцій, через пенсійні та страхові фонди. Слід підкреслити, що в Україні поки що роль населення у формуванні інвестицій вкрай мала, що й визначає інвестиційний голод у країні та гальмує економічне зростання.

Населення формує свої нагромадження в різних формах: банківські вклади, готівкові гроші, цінні папери. Найбільшу частку в нагромадженнях населення займають банківські вклади — 34,2 % у 2004 р. При цьому частка вкладів у всіх нагромадженнях постійно зростає. У 2003 році вона складала — 29,8 % [5]. Істотну частку в нагромадженнях складають готівкові кошти — близько 30. Їх частка знижується. Однак, нагромадження населення в готівковій формі не є джерелом інвестицій. Ці нагромадження призначаються для поточних витрат.

Через низьку суму банківських вкладів населення вкрай незначні масштаби кредитування через банківську систему реального сектора економіки, особливо довгострокового, яке використовується на інвестиції в основний капітал. Обсяг наданих кредитів показані в табл. 2.

Обсяг кредитування у відношенні до ВВП хоча і зростає, однак явно недостатній для того, щоб активізувати інвестиційний процес. З позиції інвестиційного процесу в реальному секторі економіки особливо це стосується обсягу кредитів, що надаються підприємствам та організаціям.

Таблиця 2

НАДАНІ КРЕДИТИ, млн грн

	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	На 1 жовтня 2004 р.
Надані кредити, всього	19 574	28 373	42 035	67 835	88 579
в т. ч. у % до ВВП	11,5	13,9	18,6	25,4	25,7

Населення, як згадувалось раніше, істотну частину своїх заощаджень зберігає вдома у валюті. За різними оцінками сума таких заощаджень коливається від 12 до 16 млрд дол. [6]. Це майже у 1,5 рази більше, ніж населення зберігає на всіх банківських вкладах. Разом з цим, ці заощадження ніяк не приймають участі у формуванні інвестицій і не є фактором економічного зростання. У 2004 році проявилась тенденція зменшення цієї частки заощаджень населення.

Наступним каналом спрямування грошових доходів населення на інвестиційні потреби, а відповідно, і на забезпечення економічного зростання, є ринок цінних паперів. Нагромадження населення в цінних паперах наведено в табл. 3.

Таблиця 3

НАГРОМАДЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В ЦІННИХ ПАПЕРАХ

Роки	Млн грн	У % до ВВП
2001	36485,9	17,9
2002	45716,6	20,2
2003	60541,1	22,6
2004	80191,2	23,3

Важливим завданням використання фінансових засобів, що формуються із грошових доходів населення на стимулювання економічного зростання є спрямування на ці цілі пенсійних засобів (коштів). До введення нагромаджувальної пенсійної системи найбільша частина пенсійного фонду, що формується в рамках обов'язкових відрахувань, витрачалась на виплати пенсій людям, що знаходяться на пенсії. В таких умовах пенсійний фонд не міг бути істотним джерелом інвестування, хоча близько 20 % цього фонду і складав так званий «залишок вільних коштів».

З введенням нагромаджувальної пенсійної системи нагромаджені кошти можна буде витрачати на інвестиційні цілі. А це будуть достатньо великі суми. За оцінкою Міністерства фінансів у пенсійному фонді нагромадиться близько 100 млрд грн. Це так звані «довгі» гроші, оскільки необхідність їх використання на пенсійні потреби виникає не в рік формування, а в рік виходу людей на пенсію.

Виникає два завдання. Перше — вкласти ці кошти у такі фінансові інструменти, які дали б можливість захистити їх від інфляції. І друге — знайти механізм їх спрямування на інвестиції. Найбільшою частиною цих коштів буде розпоряджатися, напевно, АППБ, який призначений в якості державної компанії по управлінню цими коштами. Деякою частиною будуть розпоряджатися (управляти) комерційні банки (за вибором працівника — майбутнього пенсіонера). Інший спосіб — вкладення цих коштів у державні цінні папери. У такому випадку ці кошти будуть надходити на цілі виконання державою своїх функцій, у тому числі, на розвиток економіки. За такого вирішення питання ці кошти будуть як мінімум сприяти економічному зростанню, хоча і з мен-

шою дохідністю, але за умови більшої гарантії їх збереження. В перспективі можлива диверсифікація у використанні цих коштів на кредитування інвестиційних проектів.

І, нарешті, ще одним важливим каналом використання грошових доходів населення мають стати страхові фонди. Страхова справа в Україні знаходиться в зародковому стані. Страхові внески за 2004 рік складають менше 8 % від ВВП [5]. З урахуванням того, що щорічно із цих страхових фондів слід робити страхові виплати, страхові компанії практично не мають можливості здійснювати кредитування. Населення України не має звички до широкого страхування свого здоров'я, життя і особливо майна, і разом з цим у більшості населення немає ні грошей, з яких можна було б платити страхові внески, ні майна, що достойне страхуванню. В даний час здійснюються кроки по введенню обов'язкового страхування (зокрема автомобілів). Ці кроки слід продовжити, зокрема, у відношенні до житла та іншого цінного майна. Однак, страхова система може досягнути такого розвитку, за якої вона стане значним кредитором реальної економіки, тільки тоді, коли більшість населення буде відносно заможним, тобто отримуватиме високий грошовий дохід, що дасть можливість купувати цінне майно та страхувати його.

Таким чином, є немало каналів, по яких грошові засоби населення сприятимуть економічному зростанню як шляхом створення відповідного платоспроможного попиту на внутрішньому ринку, так і формування ресурсів для інвестиційного кредитування реального сектору економіки. Однак у даний час грошові доходи населення слабо виконують цю функцію.

Необхідно змінити логіку економічної і, особливо, фінансової політики держави, рішуче відійти від відношення до зростання грошових доходів населення як до акту взаємодопомоги, як до витрат, які хоча і підвищують рівень життя населення, але не можуть здійснюватися в міру економічного зростання. Необхідно відноситись до підвищення грошових доходів населення як до вельми значного фактора економічного зростання. Тому слід, передусім, продовжити на найближчий середньостроковий термін тенденцію, що склалася в попередні роки, перевищення доходів населення над темпами приросту ВВП. Це буде означати формування в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки.

Разом з цим, це зовсім не означає, що необхідно підвищувати зарплати та пенсії, не дивлячись на реальну ситуацію в економіці та грошовому обороті. Головне гальмо підвищення грошових доходів населення — це інфляція. Нині у відношенні до зростання

грошових доходів населення як до витрат будь-яке їх збільшення, що призводить до зростання інфляції — категорично заперечується. Разом з цим у відношенні до підвищення грошових доходів населення не тільки як до акту взаємоіснування, але і як до фактора економічного зростання необхідно знаходити розумний баланс між тим економічним зростанням, що досягається в результаті цього підвищення, та викликаного інфляцією. В кожному даному періоді цей баланс буде визначатися своїми співвідношеннями. Іншими словами, далеко не завжди потрібно боятися інфляції.

Слід також враховувати, що у результаті зростання грошових доходів населення зростає не тільки грошова маса, яка відразу ж викидається на споживчий ринок, але й та, яка спрямовується на інвестиції, що здійснюють вплив на економку не стільки у вигляді інфляції, скільки у вигляді інвестицій та економічного зростання. Тим самим зростання грошової маси, що викликає економічне зростання, не стане фактором істотного посилення інфляції.

Таким чином, можна назвати основні заходи, що посилять позитивний вплив грошових доходів населення на забезпечення економічного зростання та економічної безпеки:

- для розвитку кредитування необхідно ввести державне страхування ризиків, що полегшить умови кредитування. Введення такого страхування — це головна умова розвитку іпотеки;

- збільшення привабливості банківських вкладів, особливо в національній валюті. Необхідно у крайньому випадку в Національному банку забезпечити, щоб проценти по банківських строкових вкладах навіть за короткого терміну (від 3 місяців) були позитивними, а закладами з більш довгостроковими термінами істотно перевищували темпи інфляції;

- створення умов для виходу зарплати з «тіні», що збільшить нагромаджувальну частину пенсійних фондів;

- встановити вигідніші умови усіх видів страхування.

Виходячи з вищесказаного, можна назвати такі основні заходи сприяння впливу соціальних чинників на економічне зростання: стимулювання сукупного попиту, як чинника економічного зростання держави, що, в свою чергу, забезпечить збільшення рівня доходів, а відповідно, і рівня життя населення; проведення ефективної соціальної політики, забезпечення законодавчо встановлених соціальних гарантій населення України; запровадження апробованих розвиненими країнами моделей фінансово-економічних важелів впливу на економічне зростання. Все це має запобігти розвитку негативних тенденцій в економічному зростанні та забезпечити стабільний соціально-економічний розвиток держави.

Література

1. Глобалізація та безпека розвитку: Монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін.; Керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.
2. *Маїталер Т. В.* Актуальні проблеми соціальної політики та шляхи їх вирішення // Актуальні проблеми економіки. — 2003. — № 5(23). — С. 67—72.
3. *Новіков В. М., Сітнікова Н. П., Мусіна Л. А., Семенов В. В.* Соціальні трансформації: міжнародний і вітчизняний досвід. — К.: Інститут економіки НАН України, 2003. — 176 с.
4. Послання Президента України до Верховної Ради. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 роки // Урядовий кур'єр. — 2002. — 4 черв. (№ 100). — С. 5—12.
5. Статистичний щорічник України за 2004 рік. — К.: Техніка, 2005. — 560 с.
6. Українське суспільство — 2003. Соціологічний моніторинг /За ред. д.е.н. В. М. Ворони, д. с. н. М. О. Шульги. — К.: Інститут соціології НАН України, 2003. — 684 с.

Стаття надійшла до редакції 20.03.06

УДК 330.3

Д. П. Єфремов, асистент
кафедри макроекономіки та державного управління,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ТЕОРІЇ ПРИСКОРЕНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена аналізу категорії прискореного економічного розвитку в теоріях основних економічних шкіл та напрямків. У ній досліджуються причини відсталості слаборозвинених країн, джерела і фактори прискорення економічного розвитку, заходи економічної політики, які могли б сприяти модернізації і досягненню рівня розвитку країн-лідерів за кейнсіанським, неокласичним та інституціональним підходами.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічний розвиток, розвиток відсталих країн, наздоганяючий розвиток, модернізація, фактори зростання, стратегія розвитку.

Питання прискореного економічного розвитку знаходиться на одному з перших місць для молодшої української держави. Подолання відставання нашої країни від світових лідерів, підвищення